

א-גל

מיכן למדרו חכמים, שפותרהין בדיני נפשות תחלה לזכות. (29)

ומוכח, שכך היא הפתיחה בזכות, כדברי אביי ורבא, שפונים אל המתחייב ומזכירים בפניו את הצד שזוכה, באם לא חטא.

שנינו במשנה: דיני ממונות מחזירין בו. (30)

ורמינהו סתירה לכך, ממה ששנינו במשנה במסכת בכורות [כח ב]:

דתנן: דיין שדן את הדין, וטעה בהכרעת הדין, כגון אם טעה בדיני ממונות, וזיכה את החייב, או חייב את הזכאי. וכן חכם שבאו לשאול אותו בענין טהרות, וטעה בהוראתו, וטימא את הטהור, או טיהר את הטמא, וגרמה הוראתו להפסד ממון, אם טימא את הטהור בידינו לאחר שפסק שהוא טמא, או שעירב את הטמא עם הטהור, לאחר שפסק בטעות שהטמא הוא טהור, ונטמא הטהור מן הטמא — מה שעשה עשוי, וישלם הדיין למי שהפסיד מביתו!

ומוכח שאין מחזירים את הדין בדיני ממונות, אלא מה שעשה עשוי, וישלם הדיין מביתו.

ומביאה הגמרא כמה תירושים של אמוראים:

אמר רב יוסף: לא קשיא:

כאן, משנתנו מדברת במומחה שטעה, שהוא יכול להחזיר את הדין ולהוציא ממון ממי שזכה בו, ואין הזוכה יכול לטעון שהוא יעשה כדעתו הראשונה של הדיין, כי דעתו השניה היא טעות.

כאן, המשנה במסכת בכורות, מדברת בשאינו מומחה, שאם הוא בא להחזיר את הדין, יכול הזוכה לומר שדעתו הראשונה של הדיין היא הנכונה, והחזרה היא הטעות.

ותמהה הגמרא: וכי במומחה מחזירין את הדין?

והקתני: אם היה הדיין מומחה לבית דין — פטור מלשלם! (31) ומוכח שדינו הראשון של המומחה נשאר בתוקף, ואין מחזירים את הדין. כי אם הדין חוזר, ומשיב הזוכה את הממון לכשנגדו, הרי אין צורך לפטור את הדיין מחמת מומחיותו.

אמר רב נחמן: כאן, הדין שבמומחה חוזר הדין, הוא במקום שיש גדול הימנו בחכמה ובמנין, שבכוחו של הגדול לבטל את דינו של הדיין הזה, ולהחזירו.

כאן, הדין ששנינו שאם היה הדיין מומחה לרבים פטור מלשלם, הוא במקום שאין

חוזר, לפי שטעות שכזאת אינה בגדר הוראה ופסק כלל.

דיין שטעה בשיקול הדעת, אין הדין חוזר. טעה הדיין במציאות, הדין חוזר בכל שכן מטעה בדבר משנה. ריב"ש תצח.

31. המומחיות של הדיין פוטרת אותו מלשלם על טעותו, כי הוא מצד עצמו לא היה טועה,

29. החינוך במצוה עז מביא לימוד נוסף, מהפסוק "לא תענה על ריב לנטות", שאמר הכתוב, שאין לפתוח בחובה בדיני נפשות, אם פתח דבריו הוא להטות אותו לחובה.

30. הקדמה לטעות הדיינים

דיין שטעה בדיני ממונות בדבר משנה, וכן אם טעה בדברים הידועים וגלויים לכל, הדין

גדול הימנו בחכמה ובמנין, ולכן נשאר הדין כמו שפסק. (32)

רב ששת אמר: כאן — שמעיה הדיין בדבר משנה, שאז אין זה פסק דין כלל, אלא טעות גרידא, ולכן חוזר הדין.

כאן — שמעיה בשיקול הדעת. (33)

דאמר רב ששת אמר רב אסי: טעה בדבר משנה — חוזר. טעה בשיקול הדעת — אינו חוזר.

אמר ליה רבינא לרב אשי: האם "טעה בדבר משנה" הוא דוקא במשניות שסידר רבי, לפי שכל בני הישיבה היו מצויים אצלו, וביררו אותן, ולכן הטועה בהן אין פסקו פסק, או אפילו טעה בדברי הבריות שערכו רבי הייא ורבי אושעיא, על אף שהן היו ידועות פחות, בכל זאת מחירין את הדין?

אמר ליה: אין. אכן גם הטועה בדבר המצוי בבריות הללו הרי הוא "טועה בדבר משנה".

אמר ליה רבינא לרב אשי: אפילו אם היתה טעותו בדבר ושמואל, בדברים שאמרו מסברת עצמם, שאין זה משנה אלא סברא.

אמר ליה: אין.

אמר ליה רבינא לרב אשי: אפילו טעה בדידי ודידך, בדברי או בדבריך שאמרנו

מסברא?

אמר ליה: אטו וכי אנן, קטלי קני באגמא, קוצצי קנים בשדה פתוחה, אנן?

והיינו, כיון שאמרתי לך כי גם הטועה בדברי האמוראים כמו רב ושמואל הרי הוא טועה בדבר משנה, אם כן, גם הטועה בדברנו, אינו שונה מהטועה בדבריהם, ומחזירין את הדין.

ועתה דנה הגמרא: היכי דמי שיקול הדעת?

אמר רב פפא: כגון תרי תנאי או תרי אמוראי, דפליגי אהדדי, ולא איתמר, לא נאמרה הלכתא בדבר לא כמר ולא כמר. ואיקרי, ועבד כחד מינייהו, וקרה הדבר ועשה הדיין כדעת אחד החולקים, ואולם, סוגיא דשמעתא, רוב הדיינים הלומדים סוגיה זאת, אזלי כאידך, סבורים כדעת החולק השני — היינו טעות בשיקול הדעת.

איתיביה רב המנונא לרב ששת, הסובר שטעה בדבר משנה חוזר, ממה ששינוי במשנה במסכת בכורות [כח ב]: מעשה בפרה (של בית מנחם) שניטלה האם הרחם שלה. ושאלו את רבי טרפון מה דינה, האם היא נטרפה בכך או לו, והורה שהיא טריפה, משום שסבר שהיא אינה יכולה להמשיך לחיות שנים עשר חודש לאחר שחתכו לה את הרחם. והאכילה רבי טרפון לכלבים. והיינו, שעל פי הוראתו שהיא טריפה, האכילה הבעלים לכלבים. (34)

שאומר הדיין עכשיו שטעה. רש"י

33. גדרו של שיקול הדעת תבאר הגמרא להלן.

34. עיין בדברי רש"י במסכת בכורות, שם,

אילולי מזלו הביש של המפסיד, שהוא הגורם לטעות שאירעה לדיין. רש"י

32. כי יכול הזוכה לומר שאינו מציית אלא לפסק הראשון שלו, ואינו צריך להתחשב במה

אמר רב נחמן בר יצחק לרבא: מאי קא מוטיב רב המנונא לרב ששת מ"פּרה"?

פּרה, הרי האכילה לכלבים, וליתא דתהדר, הרי היא איננה עוד, ואי אפשר להחזיר את הדין שלה!

וענה לו רבא: הכי קאמר ליה: אי אמרת בשלמא טעה בדבר משנה אינו חוזר — אלמא "קם דינא", שהדין קיים בכל ענין, וגם אם היתה הפרה בפנינו היתה הוראתך קיימת, ולא היתה לך אפשרות להכשירה, כי הטועה בדבר משנה אינו חוזר, ולכן צריך הדין לשלם מביתו, היינו דקא מפחיד רבי טרפון, שהוא צריך לשלם.

וקאמר ליה איהו, רבי עקיבא לרבי טרפון: מומחה לבית דין אתה, ואתה פטור מלשלם.

אלא, אי אמרת כדבריך, שטעה בדבר משנה חוזר, תיקשי, לימא ליה: כיון דאילו הואי פרה, אם היתה הפרה עדיין קיימת, דינך לאו דינא, ולא כלום עבדת, שאין הפסק הזה שבטעות נחשב כלל לפסק, הרי השתא נמי — לא כלום עבדת. גם עתה, שכבר האכילה לכלבים, אין אתה חייב, שהרי לא על פי פסק דין שלך האכילה, אלא לפי טעות שלך, שאינה פסק דין. כי, כאמור, לפני שהאכילה, היה הדין חוזר, לפי שאינו דין אלא טעות.

ועתה חוזרת הגמרא לתרוץ את הסתירה בין משנתנו למשנה בכורות:

רב חפא אמר: כאן, במסכת בכורות מדובר

ובא מעשה לפני הכמים ביבנה, והתירוה, לפי שאמר תודום הרופא: אין פרה וחזירה יוצאת מאלכסנדריא של מצרים אלא אם כן חותבין האם שלה, כדי שלא תלד במקום אחר, לפי שהיו הפרות המצריות מעולות, והיו נמכרות גם למדינות אחרות ביוקר, ולא רצו המצרים שיהיו הפרות הללו בחוץ לארץ, אלא רק בארצם. ומוכח שהיא חיה גם לאחר שניטל הרחם שלה, ואינה טריפה.

אמר רבי טרפון: הלכה חמורך טרפון! סבר רבי טרפון שעליו לשלם את הנזק שגרם בהוראתו המוטעית, ולמכור לשם כך את חמורו.

אמר לו רבי עקיבא: פטור אתה, שכל המומחה לרבים, שטעה בהוראתו פטור מלשלם.

ומוכיח מכאן רב המנונא לרב ששת: ואי איתא, אם נכון מה שאמרת, שהטועה בדבר משנה חוזר, לימא ליה, יאמר רבי עקיבא לרבי טרפון: טועה בדבר משנה אתה, וטועה בדבר משנה חוזר!⁽³⁵⁾

ומתרץ רב ששת: אכן כך אמר לו רבי עקיבא, אלא ש"חדא, ועוד", קאמר.

חדא, טעם אחד, דטועה בדבר משנה אתה, וטועה בדבר משנה חוזר.

ועוד, אי נמי בשיקול הדעת טעית — מומחה לרבים אתה, וכל המומחה לרבים פטור מלשלם.

35. ומיד להלן תשאל הגמרא מה תועיל החזרה לאחר שכבר האכילה לכלבים.

ובסמ"ע חו"מ כא ד מה שכתבו בזה.

והאמרת, כיון דאמר ליה פטור אתה, כמו שנטל ונתן ביד דמי! ואם כן, איך יחזור הדין?!

ומתרצת הגמרא: אכן מזכות לחובה אין מחזירין, כי היות וזיכהו, הרי זה כמי שנטל ונתן ביד, ומחזיר הדין מביתו. ומשנתנו, חדא קתני, דין אחד בלבד אמרה המשנה, וכך אמרה: דיני ממונות, מחזירין לזכות שהיא חובה". דהיינו, אם חייבוהו תחילה, ולא נשאו ונתנו ביד, מחזירין את הדין לזכותו של הנתבע, שהיא חובה לתובע.

וכיון שהעמדנו שבדיני ממונות חוזרים רק מחובה לזכות [שהיא זכות לזה, וחובה לזה], וגם בדיני נפשות אמרנו שחוזרים רק מחובה לזכות ולא מזכות לחובה. והרי המשנה מחלקת בין דיני ממונות לדיני נפשות. הרי בהכרח, דכוותה, בדומה לזה, גבי דיני נפשות, אנו צריכים לפרש את דברי המשנה, מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה, באופן ג-ב כזה:

מחזירין לזכות בדיני נפשות, בדינים שהם זכות גרידתא, כגון שחייבוהו בדיני נפשות על חילול שבת, שאז החזרה היא זכות עבורו בלי שתהא בכך חובה לצד שכנגדו, שהרי אין כאן צד שכנגדו. ואין מחזירין לחובה, היינו, לזכות שהיא חובה. כי אי אפשר לפרש כפשוטו, שאין מחזירין בדיני נפשות מזכות לחובה, כי דבר זה אינו אפילו בדיני ממונות. ואילו המשנה מחלקת בין דיני ממונות לדיני נפשות.

אך תמהה הגמרא: בדיני נפשות, חובתיה דמאן?! למי תהא חובה אם נחזיר לזכות בדיני נפשות?!

בכגון שנטל הדיין את הממון מזה, ונתן ביד זה. והיות ועשה מעשה בידיים, מה שעשה עשוי, והוא צריך לשלם על כך מביתו.

כאן, משנתנו מדברת באופן שלא נטל ונתן ביד, אלא רק פסק את הדין שפלוני ישלם לפלוני, ולכן חוזר הדין, ויחזיר הזוכה עצמו את הממון למי שלקח ממנו.

ודנה הגמרא: בשלמא "חייב את הזכאי", שפיר אפשר להעמיד בכגון שנטל ונתן ביד.

אלא "זיכה את החייב", היכי משכחת לה? היכן תמצא אופן שיעשה הדיין מעשה בידיים עד שתחייבו לשלם על כך?!

ומבארת הגמרא: דאמר ליה לנתבע, פטור אתה מלשלם.

ותמהה הגמרא: והא לא נטל ונתן ביד! —

ומבארת הגמרא: כיון דאמר פטור אתה, והחזיק בידיו של הנתבע את ממונו של התובע, כמו שנטל ונתן ביד דמי.

ותמהה הגמרא: אלא מתניתין, דקתני: דיני ממונות מחזירין בין לזכות, בין לחובה.

בשלמא מחזירין לזכות — משכחת לה, בכגון דאמר ליה מעיקרא חייב אתה, ולא נטל ולא נתן ביד, ולכן יכול להחזיר את הדין לזכות, ולפוטרו.

אלא מחזירין מזכות לחובה, היכי משכחת לה, באיזה אופן מצינו שיכול להחזיר את הדין? שהרי בהכרח מדובר בכגון דאמר ליה הדיין לנתבע בתחילה, פטור אתה, ולאחר מכן אמר לו שהוא חייב.